

Reimaginarea justiției sociale de jos în sus: *Includerea femeilor rome*

de Alexandra Oprea

Lucrarea de față se concentrează pe excluderea femeilor rome din discursurile feministe și anti-rasiste dominante (în mainstream) în Europa. Această excludere este atribuită intersecționalității și politicilor de identitate problematice. Lucrarea discută invizibilitatea femeilor rome perpetuată de programe și rapoarte ale organizațiilor ne-guvernamentale (ONG-uri) și explică absența femeilor rome din discursuri rome și feministe, privirea ne-critică asupra culturii rome și vulnerabilitatea femeilor rome din România la violența domestică. Textul pune accentul pe faptul că analiza problemelor sociale trebuie făcută de jos în sus, luând în considerare experiențele celor care întâmpină greutăți multiple, cum ar fi femeile rome sărace. În concluzie, lucrarea discută importanța recunoașterii privilegiilor ca fundație a unor discursuri și a unei cercetări atotcuprinzătoare.

1. Introducere

În *Cocoșatul de la Notre Dame*, Esmeralda este o țigancă voluptoasă și seducătoare pe care frumusețea, pasiunea pentru dans și șarmul o fac să fie întruchiparea fanteziilor oricărui bărbat european.¹ Departe de această țigancă seducătoare a lui Victor Hugo, de-a lungul ultimilor zece ani femeile rome s-au luptat să-și redobândească demnitatea în fața opresiunii multi-fațetate, din care o parte apar sub forma unei obiectificări cu substrat rasial ca în exemplul menționat și altele sub forma neacordării sistematice a unor drepturi de bază. Această luptă solitară presupune o rezistență la sisteme interdependente de rasism, sexism și sărăcie precum și la discursurile politice ce perpetuează aceste sisteme.

Marginalizarea femeilor rome este o consecință a politicilor feministe și antirasiste exclusiviste din sferele politice europene. Centrându-ne pe romnia² din România, experiențele intersecționale ale acestor femei vor fi discutate în contextul excluderii lor sistematice de către aceste politici limitate. Un exemplu al marginalizării cu care se confruntă femeile rome se poate vedea în discursul despre violența domestică, un discurs care nu se preocupă cu elaborarea fațetelor rasiale ale violenței în ceea ce le privește pe femeile rome din România. În interesul dreptății, ar trebui ca în ultimă instanță experiențele femeilor rome să

---

¹ “Tenul ei era închis la culoare ... Dansa, se învârtea, se răsuca ... Ochii ei mari și negri aruncau fulgere ... Cu corsajul ei neted și auriu, rochia colorată care se înfoia la mișcările ei rapide, cu umerii ei goi, picioarele frumoase pe care fusta i le descoperea din când în când, părul ei negru, ochii ei arzători, era o ființă supranaturală ... ‘Fără îndoială’, gândea Gringoire, ‘este o creatură fermecată, o nimfă, o zeiță, o bacchanae de pe Muntele Menelaos!’ În acel moment una din cosițele creaturii fermecate s-a desprins și o bucată de aramă galbenă ce fusese prinsă de ea a căzut la pământ. ‘Dar nu’, a spus el, ‘e o țigancă!’ Iluzia se spulberase.” V. Hugo, *Cocoșatul de la Notre Dame*, 56.

² “Romnia” este forma plurală folosită pentru “femei rome” în romanes, limba romă.

fie folosite ca fundație pentru construirea unor discursuri non-exclusiviste și unor programe benefice pentru femei și albe și rome.

2. Confruntând “perspectiva antropologică”

Este important să punctăm că implicarea într-o critică a structurilor patriarhale în comunități de culoare este în general controversată. Abordarea predominantă a discuțiilor despre comunități aparținând Lumii a Treia³ poate fi caracterizată drept o “perspectivă antropologică”,⁴ a carei scop dublu este de a exprima un interes în culturi din Lumea a Treia dar de a nu le critica. Uma Narayan, o feministă indiană, afirmă că această abordare influențează “dedicația față de educația multiculturală și investigațiile intelectuale precum și unele abordări feministe de mainstream din vest ale ‘problemelor care afectează femeii din Lumea a Treia’”.⁵ Produsul acestei perspective este romanticizarea culturii rome și portretizarea ei ca fiind un monolit neschimbabil. Patriarhatul în cadrul comunităților rome este ori ignorat ori declarat “cultura romă”. Probleme interne, cum ar fi violența domestică, nu sunt subiecte de conversație acceptabile. Unul din rezultatele “perspectivei antropologice” ce afectează atât de des comunitățile rome, menționate oral și în scris în principal de gagii, non-romi, este că reduce la tăcere disensiunile cu privire la practici discutabile. Îi reduce la tăcere atât pe cei care nu fac parte din aceste comunități și care doresc să critice structurile patriarhale în respectiva comunitate de Lumea a Treia cât și pe femeile din aceste comunități care doresc să critice patriarhatul.

Un exemplu clar al consecințelor “abordării antropologice” a fost ilustrat într-o discuție în cadrul unei mese rotunde în timpul simpozionului despre “Adresarea situației precare a popoarelor rome” la Institutul pentru Politici Publice al Southern Illinois University.⁶ Participanții implicați în această discuție erau activiștii romi Ronald Lee, Dr. Ian Hancock și John Nickels împreună cu fostul președinte al universității și senator Paul Simon; scriitorul Dr. David Crowe; Matt Salo de la Gypsy Lore Society,⁷ și eu, singura femeie romă participantă. Scopul acestui panel era de a formula recomandări la probleme cu care se confruntă romii, care urmau să fie publicate într-un pamflet și distribuite la diferite agenții guvernamentale. Eu am propus să includem în pamflet o recomandare pentru Biroul pentru Violența împotriva Femilor al Departamentului de Justiție de a iniția contactul cu femeii rome ca efort în vederea reducerii incidentelor de violență domestică în comunități rome. Matt

---

³ Folosesc acest termen pentru a mă referi la persoane care nu sunt albe și care la un moment dat au fost/sunt suprimate. Îi include și pe romi în această categorie.

⁴ U. Narayan, *Dislocating Cultures: Identities, Traditions, and Third World Feminism* [Culturi dislocate: Identități, tradiții și feminism în Lumea a Treia] (New York: Routledge, 1997), 125. Narayan accentuează faptul că ceea ce ea numește “perspectiva antropologică” nu izolează antropologia ca singura disciplină care se face vinovată de a fi interesată de culturi din Lumea a Treia, însă fără a le critica; Narayan susține că același lucru este valabil pentru o gamă largă de discipline.

⁵ Ibid., 125.

⁶ Acest simpozion a avut loc între 22 și 23 septembrie 2002 în Carbondale, Illinois.

⁷ Gypsy Lore Society [Societatea pentru învățături țigănești] este o organizație stabilită la sfârșitul anilor 1800 de către non-romi pentru studiul asupra romilor. Pentru informații suplimentare: <http://www.gypsylloresociety.org>. În cercuri rome, această organizație a fost criticată pentru perpetuarea marginalizării și trecerii sub tăcere a romilor în literatură.

Salo a întrerupt cu întrebarea: “Ce are violența domestică de-a face cu romii?”. Pentru el, violența domestică nu era o problemă relevantă pentru romi – era o problemă atribuită numai familiilor albe. El a susținut că în timpul vizitelor lui în locuințe de romi nu a fost martor niciodată la violență, moment la care o femeie romă din audiență a făcut observația că este puțin probabil ca un bărbat să comită un act violent împotriva soției sale de față cu un străin. Comentariul d-nului Salo, în concordanță cu scopurile organizației Gypsy Lore Society, demonstrează dedicarea față de producția de studii academice despre romi și în același timp grija de a nu critica nimic la adresa lor. Folosirea acestei metode “antropologice” ignoră realitățile zilnice cu care se zbat femeile rome și perpetuează noțiuni romanticizate despre existența romă.

Opinia exprimată de d-nul Salo este împărtășită de mulți din cei preocupați de a demonstra un punct de vedere non-rasist, cu dezavantajul că se ignoră practici injuste în cadrul culturilor de Lumea a Treia. Așa cum menționează Narayan, tendința de a nu critica niciodată comunitățile care fac parte din “Lumea a Treia” rezultă dintr-o recunoaștere a rasismului resimțit de aceste comunități din partea supremației albilor. Într-o încercare de a nu duplica aceste atitudini, mulți cad în capcana “orbirii voite” la practici patriarhale, scuzându-le pe acestea ca făcând parte din “cultura” altora. Din păcate, lipsa unei poziții împotriva practicilor condamnabile demonstrează o desconsiderare a bunăstării femeilor vătămate de aceste practici. Un exemplu clar se distinge în nepăsarea sistematică cu care România tratează căsătoriile minorilor romi, un obicei care a ieșit la lumină recent prin intermediul scandalului mediatic în jurul căsătoriei aranjate a Anei Maria Cioaba, o fetiță de 12 ani.⁸ Atunci când actori guvernamentali participă la astfel de acte, ei aprobă implicit interzicerea drepturilor femeilor rome. Motivul susținerii acestor practici patriarhale, influențat de un sentiment al vinovăției, poate fi conceptualizat ca o acceptare a culturii “Celuilalt”, însă, în esență, această “acceptare” este compromisă de asumția rasistă că practici care afectează negativ femeile fac parte cu siguranță dintr-o cultură romă omogenă.⁹

Atunci când femeii din aceste culturi critică practici interne, ele sunt calificate drept trădătoare ale comunităților.¹⁰ Câteodată li se spune că s-au “vestificat”,¹¹ că au devenit “albe” sau în cazul femeilor rome – “gagikanime”.¹²

⁸ Această știre a fost difuzată în presa internațională. Articolul “Mireasa de 12 ani a fugit de la nuntă” (Evenimentul Zilei, <http://evenimentulzilei.ro>, vizitat ultima oară pe 29 sept. 2003) menționează neaplicarea sistematică a codului legal românesc privind vârsta minimă pentru căsătorie.

⁹ Elaborez mai departe în articolul “The Arranged Marriage of Ana Maria Cioaba: Positioning Romani-ness against Feminist Ideals and the Obsession with the ‘Exotic Oppression of Third-World Women’ [Căsătoria aranjată a Anei Maria Cioaba: Poziționarea rom-ității contra idealurilor feministe și obsesia cu ‘exoticitatea opresiunii femeilor din Lumea a Treia’]”, care va fi publicat în curând în *European Journal of Women’s Studies*.

¹⁰ Pentru o discuție în detaliu a felului în care femeile de culoare sunt obligate să-și aleagă rasa înainte de gen, a se vedea “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color [Localizând marginile: Intersecționalitate, politici de identitate și violența împotriva femeilor de culoare]” de K.W. Crenshaw, în *Critical Race Theory: The Key Writings that Formed the Movement [Teorie rasială critică: Scrierile principale care au format mișcarea]* (New York: The New Press, 1995), 357-383.

¹¹ Narayan, n. 4 de mai sus, 21-39.

¹² Adică transformat într-un gagi/gagio – demonstrând caracteristicile unui outsider pentru comunitate.

Este important de înțeles că aspirațiile femeilor de a fi tratate egal sunt indigene fiecărei culturi.¹³ Idealurile egălității nu sunt “gagăne”, sau straine, pentru comunitățile romă așa cum nici cultura romă nu este ceva neschimbabil sau izolat de influențe externe – este influențată de țara-gazdă, clasa socio-economică, grup și așa mai departe. Narayan explică:

Avem nevoie să ne îndepărtăm de o imagine a contextelor naționale și culturale ca încăperi etanșate, impenetrabile față de schimbări, cu un spațiu “omogen” în interiorul lor, locuit de “insideri autentici” care împărtășesc cu toții o poziție uniformă și consistentă față de instituțiile și valorile lor ... E nevoie să fim circumspecți față de toate idealurile unei “autenticități culturale” care prezintă “autenticitatea” ca fiind echivalentă cu o lipsă a criticilor și o lipsă a schimbării ... Persoanele feministe de pretutindeni se confruntă cu dublă sarcină de a prelua selectiv și de a respinge selectiv diverse fațete ale moștenirii lor naționale, culturale și politice complexe...¹⁴

Narayan adaugă observația că “autenticitatea” unui individ este pusă sub semnul întrebării exact atunci când dorește să critice anumite practici aparținând de cultura sa. Această noțiune a “autenticității” este adeseori ceva folosit pentru a discredită argumentele feministelor de culoare. Îmi amintesc multe conversații în care “romitatea” activistei Nicoleta Bițu a fost pusă sub semnul întrebării de către romi căldărari¹⁵ pe parcursul activității ei în scopul combaterii opresiunii de gen în comunități romă. D-na Bițu nu aparține de căldărari dar face parte dintr-un grup rom considerat mai puțin “tradițional”. Soțul ei, Dr. Nicolae Gheorghe, este de asemenea din cercuri romă mai puțin “tradiționale”, dar acuzația de “găgăne” îi este adresată mai rar decât soției lui feministe pentru că el nu se ocupă de regulă cu activități critice la adresa practicilor interne. Este important să păstrăm în minte un punct de vedere critic față de “autenticitate” în scopul contextualizării argumentului care urmează, ce încearcă să aducă la lumină simultan factori externi și interni relevanți pentru opresiunea femeilor romă și atinge “subiecte sensibile” cum ar fi violența domestică în comunități romă.

3. Marginalizarea femeilor romă activiste și probleme de gen

Atunci când se cer numele unor activiști romi de renume, lista este constituită de obicei pe liniile următoare: Dr Ian Hancock, William Duna, Sani Rifati, Ronald Lee, Dr Nicolae Gheorghe, Rudko Kawczinski, s.a.m.d.. Femei romă sunt rareori incluse în astfel de liste sau printre participanții la mese rotunde relevante invitați pe baza unor astfel de liste. Femei romă activiste, cum ar fi Violeta Dumitru sau Nicoleta Bițu din România, Angela Kocze de la European Roma Information Office și Azbija Memedova și Enisa Eminova din Macedonia nu sunt recunoscute la același nivel în contextul politic rom și nu au patruns încă în rândurile activiștilor romi (bărbați) în ciuda faptului că sunt implicate în eforturi inovatoare.

Întrebarea care se impune este: De ce nu există aproape nici o activistă romă prominentă, care să fi atins un rang comparabil cu cel al activiștilor menționați mai sus?

---

¹³ Narayan, n. 4 de mai sus, 22.

¹⁴ Ibid., 33.

¹⁵ Un grup de romi care au fost tradițional lucrători cu arama. Mulți încă mai păstrează reguli romă stricte de comportament.

Unul din motivele mai intuitive este că activistele au mai puțin acces la educație și de aceea e mai puțin probabil ca ele să câștige o recunoaștere națională și internațională din publicații și în schimb e mai probabil că ele vor lucra la proiecte grassroots. Însă și în cazul în care femeile și bărbații activiști au o pregătire asemănătoare, problemele discutate de bărbați, care trec cu vederea componentele de gen, sunt respectate mai mult. Cu alte cuvinte, introducerea dinamicii de gen în politica romă este ceva perceput a pune bazele unei noi discipline. În loc să fie văzut ca adaugarea unei dinamici esențiale la studiile rome, e văzut ca fiind separat de și chiar fără nici o legătură cu studiile rome.

În situații în care activiști sunt invitați la discuții pe baza activităților grassroots și nu a acreditărilor academice, femeile rome activiste care lucrează pe probleme rome de gen sunt adeseori ignorate. Să luăm de exemplu o conferință pe “Proiecte de bună practică” din Hamburg în iarna anului 2001.¹⁶ La această conferință au fost invitați activiști din țări cum ar fi Polonia, Elveția, Bulgaria, Republica Cehă, Slovacia și Macedonia pentru a discuta proiecte grassroots de succes, dar femeile rome activiste erau total absente; de asemenea, probleme specifice femeilor rome nu erau nicăieri pe agendă. Este o situație suspectă, având în vedere numeroasele inițiative ale femeilor rome din regiunile respective. Totuși, femeile rome au fost prezente la conferință – la bucătărie, făcând de mâncare pentru participanți. Acest lucru, împreună cu absența femeilor rome de la mesele rotunde, a transmis un mesaj inechivoc despre “locul” convenit femeilor rome.

4. Femeile rome neglijate de politicile anti-rasiste, politicile feministe și ONG-uri locale și internaționale

Dinamicile care țin de rasă, clasă economică și gen plasează femeile rome într-o poziție precară, a cărei consecință sunt de multe ori căsătoria timpurie, lipsa de acces la muncă decentă, la servicii de sănătate și la educație precum și o vulnerabilitate mai mare la violența domestică.¹⁷ Date statistice dezagregate, o unealtă esențială pentru a adresa acest tip de subordonare structurală, s-au dovedit a fi greu de colecționat în cazul femeilor rome. Deoarece astfel de date sunt adeseori colecționate pe criteriul rasă sau pe criteriul gen, ele nu reflectă cu exactitate situația femeilor rome.¹⁸ Excluziunea ubicuă produsă de rasism, sexism și sărăcie înseamnă de multe ori un acces redus la sfera politică pentru femeile rome. În afară de barierele de rasă, clasă și gen care le împiedică pe femeile rome de la a deveni activiste, odată ce au început să-și implementeze propriile idealuri

---

¹⁶ Conferința a fost sponsorizată de Consiliul European, Uniunea Romilor și Sintilor și Congresul Național Rom și s-a desfășurat între 19 și 21 noiembrie 2001. Informații suplimentare se găsesc la: <http://archiver.rootsweb.com/th/read/UK-ROMANI/2001-11/1004608886> (1 iunie 2004).

¹⁷ Discriminările multiple cu care se confruntă femeile rome sunt discutate în detaliu în “Romani Women from Central and Eastern Europe: A ‘Fourth World’ or Experience of Multiple Discrimination [Femeile rome din Europa Centrală și de Est: O “Lumea a Patra” sau experiența cu discriminări multiple]” de Refugee Women’s Resource Project, din martie 2002, disponibil la http://www.asylumaid.org.uk/New%RWRP/RWRP_RRP_Publicationslist.htm (5 aprilie 2004).

¹⁸ Pentru mai multe amănunte despre excluderea din date statistice a femeilor rome, a se vedea “The Exclusion of Romani Women in Statistical Data: Limits of the Race-versus-Gender Approach [Excluderea femeilor rome din date statistice: Limitele abordării rasă-versus-gen]” de A. Oprea, din 2003, disponibil la <http://www.eumpa.org/journal/features/2003/april/romastats/> (24 mai 2004).

activiste anti-patriarhale, construcția problematică a politicilor de gen și rasă, în Europa și în alte zone,¹⁹ face ca, în cel mai bun caz, munca lor să fie relegată la periferie. Când femeile rome reușesc să treacă peste aceste obstacole și să participe în ONG-uri, ele descoperă că problemelor lor nu li se acordă aceeași importanță ca problemelor “mainstream” ce îi privesc pe romi. Munca efectuată de femeile rome pentru a combate tripla marginalizare nu este considerată a face parte din “politici rome”. De asemenea, nu i se acorda respect ca politică de gen, din moment ce privește romnia, care sunt considerate “țigani” și nu femeii. Practic vorbind, discursurile feministe din Europa ignoră existența femeilor rome și altor femei minoritate atunci când propovăduiesc doctrinele de “împuternicire” de gen. Cei doi termeni, “roma” și “femeii”, au fost construiți în așa fel încât nu sunt considerați a avea intersecții.²⁰

4.1 Excluderea din mișcarea romilor pentru drepturi

Femeile rome sunt tolerate în organizații rome – deși deseori nu ca lideri – atâta timp cât ele renunță la o parte din identitatea lor: atâta timp cât lasă ca rasa lor să fie mai importantă decât genul. Pentru multe femei este extrem de greu să aibă vederi anti-patriarhale deoarece de multe ori înseamnă să respingă relații ierarhice la care sunt supuse în cadrul familiilor și comunităților – înseamnă ruperea de legături cu cei dragi. A contesta patriarhatul este ceva dificil tocmai pentru că femeile trăiesc de multe ori alături de cei care le oprimă. Pentru femeile de culoare, rasismul este încă un impediment pentru contestarea sexismului în cadrul comunităților.²¹ Ideologia menținerii unității în fața opresiunii din partea societății majoritare le oprește de multe ori pe femeii de la a vorbi despre probleme din interiorul comunităților lor. Romii fiind o națiune fără teritoriu, retorica unității este pertinentă în mod special: pentru a prezerva identitatea, legăturile cu familia și comunitatea trebuie să fie puternice așa încât să compenseze lipsa de legături teritoriale. Acestea fiind spuse, din cauza presiunii de a adopta o poziție politică romă unitară, care exclude preocuparea cu genul, când femeile rome aleg să lucreze în mișcarea romă fără a elabora dimensiunile de gen ale situației de a exista ca persoana romă într-un stat rasist, în ultimă instanță ele reproduc patriarhatul și perpetuează subordonarea psihologică, fizică și instituțională a surorilor lor.

Așa cum este conceput la momentul de față, discursul politic anti-rasist rom crează un cadru problematic în care romii au ajuns să fie reprezentați implicit de bărbații romi (și interesele lor). Deoarece acest discurs abordează numai probleme legate strict de rasism, el nu reușește să ia în considerare instanțe de rasism cu dimensiuni de gen. Ca rezultat, următoarele probleme, discutate într-o manieră uni-dimensională, alcătuiesc mare parte din discursul politic rom: compensații pentru Holocaust, lipsa accesului la educație, angajare, locuințe și servicii de sanătate. Problemele abordate de activiste rome nu sunt

---

¹⁹ Pentru detalii despre excluderea femeilor rome din politici feministe și antirasiste, a se vedea ibid.

²⁰ Ibid.

²¹ K.W. Crenshaw, “Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color]” în *Critical Race Theory: The Key Writings that Formed the Movement* (New York: The New Press, 1995), 357-383.

considerate a fi parte din discursul politic rom (de exemplu: violența domestică, planificarea familială, căsătoriile aranjate, testele de virginitate). Violența domestică și controlul sarcinii sunt probleme “ale femeilor”, mai exact ale “femeilor albe”. Căsătoriile aranjate și testele de virginitate devin “tradiții rome” necontestabile. Punerea în discuție a acestui tip de probleme nu numai ca *nu* este considerată o fațetă importantă a împuternicirii comunităților de romi, dar este considerată detrimentală intereselor de baza ale “luptei” pentru drepturi. Vocile femeilor rome care se luptă pentru egalitate în interiorul și în afara comunităților de care aparțin, elaborarea unor dimensiuni de gen pentru reprezentarea condiției romilor, sunt înabușite și interpretate greșit.

Un exemplu al acestei retorici, care impune un ultimatum de a alege între a fi roma *sau* a fi femeie, se găsește în jurnalul *Roma Rights* publicat de European Roma Rights Center. Ca răspuns la o critică adusă de o femeie romă la adresa inegalităților interne, un activist rom din Kumanovo, Martin Demirovski, scrie:

Îmi dau seama că ai multe lucruri importante de zis atunci când depășești problema restrânsă cu bărbații și femeile și discuți toleranța – sau lipsa ei – față de homosexualitate printre romi. Sfatul meu pentru tine, însă, este să nu *împarți* romii în femei și bărbați sau homosexuali și lesbiene. În loc, îndreaptă-ți atenția către *problema globală* a romilor și discriminarea împotriva noastră ca prima ta prioritate. Hai să lucrăm la rezolvarea problemelor care îi apasă pe *toți* romii. *Odată* ce aceste probleme de mare amploare au fost adresate, ne putem folosi puterile să adresăm alte probleme în rândurile noastre. Spus clar și succint, pe moment, în ochii gagiilor tu nu ești o fată sau o femeie ci în primul rând ești un ȚIGAN.²²

Retorica diviziunii este folosită pentru a sugera că rezistența la patriarhat este echivalentă cu a diviza un grup afectat de o presupusă opresiune comună ce poate fi descrisă în totalitate drept rasism. În acest context, homosexualii și femeile reprezintă o deviație de la normă – norma fiind bărbatul rom heterosexual. A încerca să îndrepti atenția spre problemele celor marginalizați în cadrul comunității este caracterizat ca o tactică ce dezbină comunitatea și distrage atenția de la problema “universală” a rasismului – ca și cum rasismul este resimțit de toți membrii comunității într-un fel asemănător. Bineînțeles, rasismul este amplificat atunci când ești o femeie sau de orientare homosexuală sau ambele.

D-nul Demirovski încheie cu fraza “în primul rând ești un țigan”. Dacă facem un test logic, această afirmație se dovedește a fi falsă. Atunci când o femeie romă este violată de un gagi,²³ ea *nu* e “în primul rând un țigan” pentru că numai o anumită porțiune a populației rome este vulnerabilă în mod special la viol: femeile. Atunci când femeile rome sunt bătute de soții lor, ele nu sunt “mai întâi un țigan” pentru că numai porțiunea feminină a populației este vulnerabilă la violența domestică. Este firesc să folosești genul ca și categorie specifică de analiză atunci când vorbești de romi în loc să elimini diferențele. Femeile rome nu pot să separe a fi rome de a fi femei, pentru ca ele trăiesc la această intersecție.

---

²² M. Demirovski, “Romani women in Romani and majority societies [Femei rome în societăți rome și majoritare]” (2000) *Roma Rights*, disponibil la: http://lists.errc.org/rr_nrl_200/noteb1.shtml#intro (5 iulie 2004).

²³ Cuvântul folosit pentru a desemna un bărbat non-rom.

De aceea, argumentul conform căruia e bine să “așteptăm” să ne luptăm pentru cei marginalizați în cadrul comunității, ca tactică de susținere a intereselor comunității ca întreg, devine învechit. Dimpotrivă, lupta pentru comunitate *ca întreg* ar presupune susținerea drepturilor celor marginalizați în cadrul grupului. Retorica unei “lupte globale” împotriva unei forme uni-dimensionale de rasism ar avea vreo logică numai tratând comunitatea romă ca fiind alcătuită doar din bărbați romi heterosexuali.

Activistele rome riscă ostracizarea atunci când ele aleg să conteste status quo-ul sus-menționat. Ca alte femei de culoare, ele sunt obligate de multe ori să-și aleagă identitatea rasială înaintea celei de gen dacă încearcă să evite a-și pune într-o lumină negativă comunitățile deja oprimate.²⁴ Statutul romilor ca națiune fără stat, lipsită de protecția oferită de o țară de baștină, crește la rândul său presiunea de a ignora inegalitățile din interiorul grupului în favoarea unei lupte “unificate” pentru eliberarea romilor. Deși poate părea expeditivă din punct de vedere politic, această abordare împiedică avansul romilor.

Rapoartele despre romi copiaza și ele exclusivitatea de gen a politicilor antirasiste.²⁵ De exemplu, problematicul raport din 2003 al Programului de Dezvoltare al Națiunilor Unite (UNDP) intitulat “Evitând capcana dependenței” reflectă dogma conform căreia “toți romii sunt bărbați” a ONG-urilor internaționale. Secțiunea pe “Angajări și șomaj” tratează romii ca pe un monolit și eșuează în efectuarea oricărei analize de gen cu privire la șansele de angajare pentru romi. Raportul declară că “un aspect important legat de angajări a fost discriminarea etnică pe piața muncii”.²⁶ Sunt femeile rome afectate numai de discriminare rasială? Nu sunt ele și femei în același timp? Acest tip de analiză monolitică are valoare logică numai dacă toți romii sunt bărbați.

4.2 Excluderea din mișcarea femeilor și din rapoartele de gen

La fel de problematică și semnificativă este excluderea femeilor rome și altor femei de culoare din discursul feminist european care declară că vorbește pentru toate femeile. Fără a confrunța rasismul, discursul feminist servește de fapt doar ca să avanseze drepturile femeilor albe privilegiate. De exemplu, în unul din proiectele sale, Societatea de Analize Feministe AnA din București pune accentul pe nevoia de a implementa “educație non-sexistă” în școli și a unui forum de “Gen și Integrare Europeană” ca modalități de a promova egalitatea între sexe.²⁷ Deoarece femeile rome sunt subordonate și ca rasă și ca gen, trecerea cu vederea a rasei le face invizibile. Proiecte de gen uni-dimensionale de acest fel servesc la îmbunătățirea situației femeilor române albe de clasă mijlocie în același timp în care își păstrează privilegiul de femei albe într-un stat rasist. Contestarea rasismului ar presupune ca femeile albe să conștientizeze că sunt și

---

²⁴ Crenshaw, n. 21 de mai sus.

²⁵ Pentru mai multe informații pe această temă, a se vedea Oprea, n. 18 de mai sus.

²⁶ United Nations Development Program, “Avoiding the Dependency Trap: The Roma Human Development Report [Evitând capcana dependenței: Raportul de dezvoltare umană pentru romi]”, disponibil la: http://hdr.undp.org/reports/detail_reports_toolkit.cfm?view=708

²⁷ AnA Society for Feminist Analyses, “Past Projects [Proiecte finalizate]”, disponibil la [http://www.anasaf.ro/English/index\(eng\).html](http://www.anasaf.ro/English/index(eng).html)

oprimate și opresori - ar însemna o confruntare a vocii lor interioare ce se face vinovată de anti-țigănist. Ann Russo spune că:

Supremația albă, în contextul mișcării femeilor ca și în societate în general, nu e doar o problemă de ideologie, idei, stereotipuri, imagini și/sau percepții greșite. Este despre putere și control, fie că din punct de vedere financiar, al construcției de ideologii sau al controlului asupra agendei organizatorice.²⁸

După cum arată faptul că femeile rome nu sunt incluse în ONG-uri feministe din mainstream, încă nu s-a renunțat la acest control.²⁹

Reproducând viziunea defectuoasă a feminismului, ONG-urile internaționale trec adeseori cu vederea femeii rome, fără să adreseze intersecțiile rasismului și sexismului. Unele, cum ar fi Rețeaua de Programe pentru Femei a Institutului pentru o Societate Deschisă (Open Society Institute - OSI), crează programe separate care intenționează să remedieze discriminarea de care se lovesc femeile rome. Acest tip de inițiativă are merit dar în nici un caz nu înlocuiește excluderea femeilor rome din programele “mainstream” ale OSI. Același lucru este valabil pentru rapoartele și articolele din jurnale care vorbesc despre romi sau femeii la modul universal, și apoi includ o mică secțiune despre femeii rome. Este important, cu siguranță, să se creeze programe separate pentru femeii rome, dar această reprezentare “tokenistă” este insuficientă și nu este vizionară. Răspunsul ar fi de a implementa nu numai inițiative separate pentru romi dar de a include, de asemenea, femeii rome în programe existente, cu alte cuvinte de a construi programe pentru comunitatea romă și pentru femeii cu o abordare de jos în sus.³⁰ Fără această abordare, sunt posibile numai avansuri minore într-o structură ierarhică fără speranțe de schimbare.

Planificarea de jos în sus a programelor pentru femeii ar evita menționarea “tokenistă” a femeilor rome în secțiuni minuscule ale rapoartelor, intitulate “Statutul femeilor în cadrul grupurilor distincte”,³¹ ca într-un raport de la International Helsinki Federation. Alt exemplu de astfel de raport exclusivist este unul numit “Șanse egale pentru femeii și bărbați în România”, scos de OSI, care nu menționează femeile rome și care, desi folosește o voce universală, omite să menționeze rasa ca factor în șansele de angajare ale femeilor.³² Este clar că în România rasa servește pentru a privilegia unele femeii înaintea altora. Singura

---

²⁸ A. Russo, “‘We Cannot Live Without Our Lives’: White Women, Antiracism, and Feminism [‘Nu putem trăi fără viețile noastre’: Femeii albe, antirasism și feminism]” in C. Mohanty et al. (editori), *Third World Women and the Politics of Feminism [Femeii din Lumea a Treia și politicile feminismului]* (Indiana: Indiana University Press, 1991), 297-313 la 306.

²⁹ Putem deduce din faptul că OSI stabilește programe separate pentru femeii rome că acestea nu sunt bine reprezentate în ONG-urile feministe din mainstream.

³⁰ Pentru detalii despre analiza de jos în sus, a se vedea K.W. Crenshaw, “Background Paper for the Expert Meeting on the Gender Related Aspects of Race Discrimination [Lucrare explicativă pentru Întâlnirea de Experți pe aspectele legate de gen ale discriminării de gen]”, disponibil la www.wicej.addr.com/wcar_docs/crenshaw.html.

³¹ International Helsinki Federation Report, “Women 2000: An Investigation of the Status of Women’s Rights in Central and Southeastern Europe and the Newly Independent States [Femeii 2000: O investigație a statutului drepturilor femeilor în Europa Centrală și de Sud-Est și Statele Nou-Independente]”, Vienna, iulie 2001, 366.

³² OSI, “Equal Opportunities for Women and Men in the European Union Accession Programme [Șanse egale pentru femeii și bărbați în programul de ascensiune la Uniunea Europeană]”, disponibil la: <http://www.eonet.ro/pdf/Romania.pdf>.

cale pe care se poate ignora rasa în mod efectiv este folosind o femeie albă ca standard. Dacă femeile rome, care întâmpină greutăți multiple, ar fi folosite ca bază pentru evaluarea politicilor, atunci ar ieși la suprafață problemele care au legături și cu rasa și cu genul; cu alte cuvinte, problemele cu care se zbat bărbații rome și femeile albe ar ieși în evidență dacă experiențele femeilor rome ar fi folosite ca nexus.

5. Excluderea discursivă culminând în invizibilitatea femeilor rome agresate

Politici feministe și anti-rasiste limitate sunt comune în proiecte de ONG-uri și în cercetare. Un exemplu clar în care experiențele femeilor rome sunt ignorate se găsește în violența domestică – o problemă neglijată în politici rome și ale cărei dimensiuni rasiale sunt șterse din politicile feministe. În consecință, vulnerabilitatea femeilor rome la violența domestică este invizibilă.

La a treia Conferință Mondială împotriva Rasismului în 2001, femeile rome au punctat trei probleme pe care doreau să le puna în discuție: sterilizarea involuntară (forțată), lipsa locurilor de muncă și violența împotriva femeilor. Andrea Buckova, o participantă romă din Slovacia, își amintește cum liderii rome, toți bărbați, le-au “lăsat” să discute doar sterilizarea involuntară.³³ Problema sterilizării involuntare a fost formulată ca un atac rasist împotriva romilor, golit de orice înțeles “de gen”. Bărbații lideri au mai comentat și că “violența împotriva femeilor nu este o problemă majoră”.³⁴ Contrar acestei afirmații, Vera Kurtic a determinat că 95 la sută din femeile rome în așezări din Nis, Serbia, aveau experiență cu violența în familie.³⁵

Pe lângă faptul că este ignorată de politici rome, violența împotriva femeilor rome este de asemenea ascunsă de către structuri internaționale cum ar fi Uniunea Europeană. Valeriu Nicolae, un activist rom din România care lucrează la European Roma Information Office, menționează că Uniunea Europeană nu a reușit încă să adreseze “violența neabatută asupra femeilor rome, și în interiorul și în afara familiei”.³⁶ Uniunea Europeană nu a recunoscut încă intersecția dintre opresiunea pe bază de rasă și cea pe bază de gen în viețile femeilor de culoare, printre care femeile rome.

Înainte de toate, este important să facem observația că violența domestică nu este ceva specific comunităților rome și că în comunități rome din România, de exemplu, ea este influențată în mare parte de politici și atitudini față de violența domestică la nivelul întregii țări. De aceea este necesară mai întâi o scurtă trecere în revistă a atmosferei din România cu privire la violență. Violența domestică este atât de prevalentă în România încât în anul 2000 ediția română a revistei *Playboy* a publicat un articol care detalia “cum să-ți bați nevasta fără să lași urme”.³⁷

---

³³ Open Society Institute Network Women’s Program, “Bending the Bow: Targeting Women’s Human Rights and Opportunities [Îndoind arcul: drepturile omului și șanse pentru femei ca țință]”, disponibil la: http://www.soros.org/initiatives/women/articles_publications/publications/bendingbow_20020801.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid.

³⁶ V. Nicolae, “Kalisfera femeilor rome”, disponibil la: <http://www.erionet.org/mainromania.htm>.

³⁷ Refugee Women’s Resource Project, n. 17 mai sus 165.

În România există numeroase bariere în orice proces ce implică violența domestică; spre exemplu: victimei îi revine sarcina de a înainta o plângere preliminară înainte ca agresorul să fie arestat, un certificat medical eliberat în condițiile legii este necesar pentru a înregistra o plângere, nu există reprezentare legală gratuită, de multe ori poliția împiedică aducerea în instanță a cazurilor și este o mare criză de adăposturi în toată țara. În 2002, în România erau în total șapte adăposturi pentru victime ale violenței domestice.³⁸

Aceste bariere afectează femeile rome în mod disproporționat din cauza poziției lor la intersecția între rasism, sărăcie și sexism. Cerința de a obține un certificat medico-legal înseamnă o mare greutate pentru femeile rome cărora deseori le sunt refuzate tratamentele medicale în spitale din cauza rasismului. Problema înregistrării unei plângeri fără a avea acces la reprezentare legală gratuită înseamnă o altă barieră pentru femeile rome sărace, multe dintre care, pe lângă faptul că nu au o stabilitate financiară, nu dețin nici capitalul social necesar pentru a naviga sistemul legal.³⁹ Pe lângă faptul că sunt atât de puține adăposturi în România în general, numărul de adăposturi care să fie accesibile femeilor rome este probabil zero, din cauza atitudinilor rasiste prevalente în societatea românească. În plus, apelarea la poliție înseamnă o barieră cât se poate de serioasă, dată fiind brutalitatea epidemică a poliției împotriva comunităților rome. Când femeile rome sună la poliție, de multe ori poliția refuză să vină în zone populate de romi – mai ales în ghetto-uri – așa cum se vede din următorul exemplu:

Ana locuiește într-o colibă la periferia Craiovei, unul din orașele principale din sudul României, împreună cu fiica ei Maria care are 13 ani și cu soțul ei alcoolic și violent, Gogu. Anul trecut, Ana a fugit cu Maria la fiica ei vitregă, care fugise într-un alt oraș, după ce Gogu, tatăl ei, a încercat să o violeze. Însă pentru că Ana, care are 49 de ani, nu a putut să-și găsească de lucru, ea a fost nevoită să se întoarcă la Craiova, la soțul ei violent, care a reînceput bătăile. Poliția nu a intervenit în ciuda telefoanelor repetate date de Maria.⁴⁰

Reprezentativ pentru politici feministe exclusiviste și non-intersecționale este raportul limitat conceptual al organizației Minnesota Advocates for Human Rights intitulat “Ultima cortină ridicată: Un raport despre violența domestică în România”, în care rasa nu este menționată nici măcar o dată ca factor pentru accesul la acțiuni legale împotriva violenței domestice, pentru obținerea de servicii medicale sau ajutor din partea poliției.⁴¹ Oare numai femeile române albe suferă de pe urma violenței domestice? Ce sens are să se folosească experiențele de gen ale femeilor albe, care nu întâmpină obstacolul în plus reprezentat de rasism, ca standard pentru discursul privind violența domestică?

O abordare de jos în sus a acestei probleme ne-ar obliga să luăm în considerare femeile rome sărace, care de multe ori se tem să dea telefon la poliție din cauza

---

³⁸ Ibid., 173.

³⁹ Pentru informații suplimentare despre violența domestică împotriva femeilor rome a se vedea Refugee Women’s Resource Project, n. 18 mai sus, 44-47, 163-174.

⁴⁰ Nicolae, n. 36 mai sus.

⁴¹ Minnesota Advocates for Human Rights, Domestic Violence in Eastern Europe Project, “Lifting the Last Curtain: A Report on Domestic Violence in Romania [Ridicarea ultimei cortine: Un raport despre violența domestică în România]”, disponibil la: http://www.mnadvocates.org/sites/608a3887-dd53-4796-8904-997a0131ca54/uploads/D.V._in_Romania_1995.pdf.

brutalității acesteia față de comunități rome, cărora de multe ori le este refuzat tratamentul medical la spitale și care nu au acces la tribunal și la sistemul legal, sau slujbe care să le permită să părăsească situații abuzive. Folosirea acestor experiențe ca fundație pentru cercetarea pe violența domestică din România ar avea ca rezultat un discurs mai aproape de realitate.

Este nu numai în interesul unei societăți juste să prevenim violența împotriva femeilor rome, ci și în interesul bărbaților romi. Violența domestică nu afectează doar femeile în comunități rome. Violența domestică împotriva femeilor rome îi afectează și pe bărbații romi. Aceste femei au copii care suferă alături de ele, cât și tați și frați. Refuzul de a adresa problema violenței domestice pentru a nu pune comunitatea într-o lumină proastă⁴² nu are decât efecte negative asupra comunităților rome, și în nici un caz nu le face mai puternice. Ne temem că discutarea problemei violenței domestice într-un mod public în societatea rasistă în care trăim va rezulta în întărirea stereotipurilor negative despre bărbați de culoare, dar de fapt ne-discutarea ei permite rasismului să împiedice progresul necesar, oprind comunitățile de culoare de la a adresa probleme interne.

6. Concluzii: Recunoașterea privilegiilor, coaliții și interogarea intersecțională de jos în sus a inegalității

Recunoașterea privilegiilor este esențială pentru construirea unor politici atotcuprinzătoare. Peggy McIntosh spune că ea a ajuns să conceapă “privilegiul ‘alb’ ca pe un pachet invizibil de atuuri necâștigate, pe care te poți baza pentru a obține avantaje concrete, dar în privința căruia ‘regulile’ dictează că ar trebui să rămâi în necunoștință de cauză. Privilegiul de a fi alb este ca un rucsac invizibil și imponderabil cu provizii speciale, hărți, pașapoarte, manuale de coduri, vize, haine, unelte și cecuri ne-completate”.⁴³ În continuare, McIntosh menționează că “Un factor reiese clar în toate opresiunile întrepătrunse. Ele iau forme active pe care le putem vedea și forme bine înrădăcinate pe care ca membru al grupului dominant nu ești învățat să le vezi”.⁴⁴ Trebuie să adoptăm o atitudine pro-activă față de conștientizarea privilegiilor de care dispunem pentru a reuși să contestăm rasismul și sexismul sistematic. În contextul problemelor ce privesc comunitățile de romi, un pas care ar putea fi făcut de ne-romi care se ocupă cu “studiul” romilor este să evalueze modalitățile în care privilegiul lor alb le permite să traseze granițele între ce este și ce nu este știut despre romi. În privința femeilor rome în special, atât cei din medii academice cât și activiștii trebuie să se gândească în ce măsură problemele pe care le-au ales pentru studiu și/sau se luptă să le adreseze au exclus experiențele și vocile femeilor rome - în general, în ce măsură promovarea propriilor interese a fost făcută în detrimentul intereselor femeilor rome.

---

⁴² Crenshaw, n. 21 de mai sus, 362. Crenshaw explică faptul că ceea ce întărește stereotipurile negative nu este lipsa de discuții despre violența domestică ci mai degrabă absența altor imagini, pozitive, care să le contracareze pe cele negative.

⁴³ P. McIntosh, “White Privilege: Unpacking the Invisible Knapsack [Privilegiul alb: golirea rucsacului invizibil]” in A. Kesselman et al. (editori), *Women: Images and Realities [Femei: Imagini și realități]* (Mountain View, CA, 1999) 358-361.

⁴⁴ Ibid.

Numai prin recunoașterea privilegiilor la care avem acces, indiferent că e privilegiu alb, privilegiu masculin, privilegiu de clasă, privilegiu pe baza tenului deschis la culoare sau privilegiu heterosexual, putem contesta relațiile ierarhice. Este esențial ca acei bărbați romi activiști care sunt progresiști să-și conștientizeze privilegiul masculin ca prim pas în contestarea patriarhatului și promovarea unei analize intersecționale, multi-fațetate a problemelor care afectează comunitățile de romi în ziua de azi. Feministele albe trebuie să adreseze rolul lor în promovarea subordonării rasiale a romilor. Recunoașterea privilegiului de către feministele albe și bărbații romi activiști este un prim pas necesar pentru a crea un dialog cu femeile rom și pentru a depăși “abordarea antropologică” ce bântuie în discursurile feministe și anti-rasiste din mainstream. Pe aceeași linie cu respingerea “abordării antropologice” este construirea de spații în cadrul grupurilor marginalizate în care să se poată critica patriarhatul. Contracurarea “perspectivei antropologice” înseamnă implementarea unei abordări de jos în sus a eforturilor pentru justiție socială, ceea ce presupune ca experiențele celor care întâmpină greutăți multiple, de exemplu femeile rom, să fie la baza diferitelor discursuri folosite, cum ar fi cel privind violența domestică. Este important pentru profesori, studenți și activiști să efectueze analize intersecționale ale problemelor sociale, începând de la persoanele cele mai puțin privilegiate. Fiecare din noi ar trebui să facă această analiză conștientizând că ne aflăm în poziția periculoasă de a vorbi pentru alții ale căror circumstanțe nu le înțelegem pe deplin. În efortul de a depăși “perspectiva antropologică” și politici de identitate limitate, această lipsă de înțelegere trebuie să fie contracurată folosind o abordare de jos în sus prin consultarea celor pentru care rasa, genul și clasa rezultă într-o subordonare multiplă.